

KORDOS LÁSZLÓ

Az első honfoglalók

Az amerikai kontinenst az első emberek Ausztráliával egy időben, a jégkorszak legvégén foglalták el. A paleoindiánok nem a vikingek vagy óceániai népek késő leszármazottai, hanem szibériai eredetűek. Lehetséges, hogy a Bering-szoroson már 35 000 évvel ezelőtt megérkeztek az első honfoglalók, de biztos ismereteink csak az elmúlt 15 000 év történetéről vannak.

A Bering-szoros a két kontinens között évmilliókon keresztül szabályozta az állatok vándorlási lehetőségeit Ázsiából Amerikába vagy éppen onnan visszafelé. Az amerikai eredetű lófélék több hullámban, 16, 10 és 2 millió évvel ezelőtt érkeztek meg Euráziába, majd onnan tovább Afrikába, miközben ősi földjükön a jégkorszak alatt kihaltak. A jellegzetes amerikai musztángok nem egyebek, mint az Európából az elmúlt 500 évben behurcolt házilovak elvadult utódai. Ugyancsak amerikai eredetűek a valódi kutyák is. Az ormányosok közül a különböző masztodónok és mamutok, amelyek 20 millió éve Afrikából vándoroltak Euráziába, legtovább Észak-Amerikában maradtak fenn.

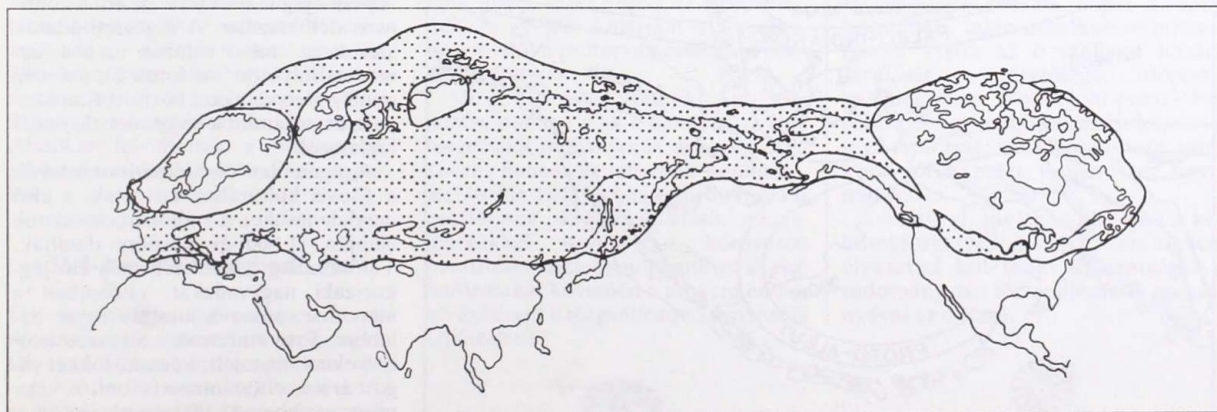
A Bering-szorost már csaknem 12 ezer év óta víz borítja, s emiatt a természetes állatvilág kicserélődésére nincs lehetőség. Már 46 méteres tengerszintcsökkenés elegendő volna ahhoz, hogy a szoros helyén 1000 kilométer széles és 4000 m hosszú szárazföldi híd alakuljon ki. A jégkorszak utolsó

lehülési szakaszában 120 000 és 8000 év között Beringia jégmentes terület volt, de a környezeti viszonyok nem mindig voltak alkalmasak arra, hogy az emberek megtelepedjenek. 40–30 000 év között rendkívül hideg, száraz, fátlan, sarki sivatag uralta ezt a területet, ami kedvezőtlen volt az élővilág számára csakúgy, mint az utolsó 18 000 évvel ezelőtti lehülési csúcs időszaka. Pedig ekkor a tengervíz szintje 120 méterrel volt alacsonyabb a mainál, s ekkor volt az állatok és az emberek számára is legnagyobb lehetőség arra, hogy Szibériából átvándoroljanak Amerikába. A szélfújta homokdűnék, az arktikus körülmények és a gyér füves vegetáció ellenére élt itt mamut, ló, bölény és karibu, hiszen csontmaradványaik kerültek elő az ekkor lerakódott kőzetrétegekből. A kutatók feltételezik, hogy az állatok számára csak a nagyszámú meleg forrás környéki dúsabb növényzet nyújtott megélhetést.

15,5 ezer évvel ezelőtt a Bering-föld-hídat nagyrészt ismét elöntötte a ten-

ger, de keskeny szigetív formájában még 12 000 évvel ezelőttig fennmaradt. Amerika első lakosainak tehát változó körülmények között, de a 35 000–12 000 év közötti időszakban volt lehetőségük arra, hogy Szibériából a Bering-földhídon keresztül átvándoroljanak előbb Alaszkába, majd délebbre is. A leginkább elfogadott felfogás szerint a szibériai őslakók azért keltek át Amerikába, mert a jégkorszak végén kialakult egy hatalmas, mind Euráziára, mind Észak-Amerikára kiterjedő sztyeppzóna, s az emberek ott élő nagyvadakra vadászva jöttek-mentek egyik kontinensről a másikra. Az ún. „mamutsztyep”-en száraz körülmények között alacsony szárú füvek tenyésztek, amin a névadó állaton kívül karibu, pézsmakör, ló, szajgaantilop és gyapjas orrszarvú legelt. A jégkorszak végére, a holocén eleji felmelegedéssel mamutsztyep területe rohamosan csökkenni kezdett, visszaszorult a mai közép-ázsiai területre. Az egykori állatvilágból ezen a déli, kisebb kiterjedésű terület-

Az egységes eurázsiai–amerikai „mamutsztyep”

ten élt tovább a szájaantilop, kétféle vadló, s a füves pusztához szokott kismélsők. A hideget kedvelő nagyemlősök az északi tundra területén éltek tovább mindkét kontinensen, mindaddig, amíg nagyrészt az emberi vadászat hatására jelentős részük ki nem pusztult. A megváltozott körülmények hatására Eurázia és Észak-Amerika mérsékelt éghajlati területein ugyanezért elszaporodtak a szarvasok, őzfélek, bölények, vagyis megkezdődött a mai élővilág kialakulása.

Az első amerikaiak

Annak ellenére, hogy sokan bíznak abban az elképzelésben, hogy az első amerikai még majomember volt, az eddigi antropológiai leletek kétséget kizáróan azt jelzik, hogy az amerikai paleoindiók mindannyian ugyanabba az emberi csoportba, a *Homo sapiens sapiens*-be tartoznak. Sem az ősföldrajzi adatok, sem a környezeti feltételek nem támasztják alá, hogy az amerikai kontinensen már megjelenhetett volna az előember. A modern ember 40 000–12 000 évvel ezelőtt telepedhetett meg először Észak-Amerikában. Mindazok az adatok, amelyek ennél korábbi megjelenést sugalltak, tévesnek bizonyultak. A három kaliforniai embermaradvány (La Jolla, Del Mar és Sunnyside) korát az aminosavak vizsgálata alapján 44, 48, 70 000 évesnek határozták meg. Az

újabb uránizotópos módszerekkel ugyanezekre a leletekre 11 000 és 8300 éves kort állapítottak meg. A sunnyside-i csontok radiokarbon-vizsgálata még ennél is fiatalabb kort, 5000–3500 évet jelzett. A legidősebb csontleletek tíz év alatt hatvanezer évet „fiatalodtak”!

Ugyanezekkel a módszerekkel határozták meg több más észak-amerikai emberlelet korát is, amelyek valóban a legidősebbeknek tekinthetők. A Los Angeles-i csontváz 26 000–23 000 éves, és embertani szempontból semmilyen ősi jelet sem mutat. A kaliforniai Yuha Man 20 000, az ún. Lagunai koponya 17 000 éves. Nyugat-Alaszkában, az Aldan-völgyben a régészek olyan telephelyet tártak fel, amit 35 000–24 000 év között az első átvándorló őslakók már használtak. Az első honfoglalás tényére mutató adatok mellett egyértelmű, hogy Észak-Amerikát nagy tömegben és állandó jelleggel 14 000–12 000 évvel ezelőtt népesítették be az ősi indiánok (a Clovis, majd Llano kultúrák népei).

Továbbra is nyitott kérdés azonban, hogy az első amerikaiak milyen népcsoportokból származnak. Szibériában és a Bering-szoroshoz közeli távol-keleti területekről igen kevés jégkorszak végi embermaradvány került elő. Jobb híján a kutatók a Peking melletti Soukoutien lelőhely Felső-barlangjából megismert, 50 000 és 100 000 év között élt *Homo sapiens*-maradványból származtatják az első amerikai őslakókat. A

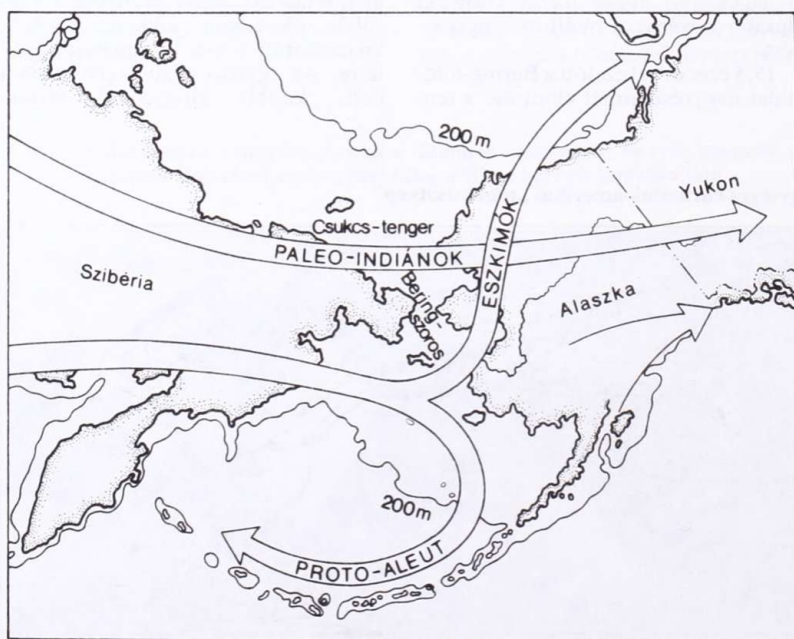
genetikai vizsgálatok szerint a kaukázoid és a mongoloid embertani jellegzet viselő csoportok ebben az időszakban különültek el egymástól. Az utóbbiak közül előbb a modern indiánok közvetlen ősei, a paleoindiánok érkeztek Alaszkán át az Újvilágba, akiket később követtek a protoaleutok és az eszkimók. A később bevándorlók csak mintegy 4000 évvel ezelőtt foglalták el az Aleuti-szigeteket, valamint Alaszka északi területeit, amikor a földtörténeti újkorban klímoptimum volt. A fehérjék génfrekvenciájának vizsgálatával feltételezhető, hogy a paleoindiánok és a később Amerikába érkező embercsoportok elkülönülése mintegy 19 000 évvel ezelőtt, még Ázsiában következett be. Több mint 9000 ma élő indián és aleuti-eszkimó fogazatának összevetésével ez az elkülönülési időpont 15 000 évvel ezelőtre tehető. Az első ősi indiánok fogazata az ún. *Sinodont* típusba tartozik, vagyis nagyon hasonló az észak-ázsiaihoz (széles metszőfog, háromgyökerű alsó őrlőfog, egygyökerű felső első előzáfog stb.).

Szabad út délre: a jégmentes folyosó

Észak-Amerika nyugati területén, a Sziklás-hegység lábánál, Kanada és az Egyesült Államok határának közelében a jégkorszak utolsó eljegesedésének idején három nagy jégtakaró találkozott egymással, elzárva az élőlények északról délre való továbbterjedését. A Kanadai-pajzsot fedő laurenciai jégtakaró ÉK-ról, a sziklás-hegységi és Mackenzie-hegységből érkezők pedig délnyugatról terjeszkedtek ki. A kanadai és a hegységekről leereszkedő jégtakarók 28 000 és 10 000 év között a globális felmelegedés hatására visszahúzódtak, s közöttük kialakult a több mint ezer kilométer hosszú, de csak 20–50 km széles jégmentes folyosó, az „Ice-Free Corridor”. Ily módon megnyílt a növény- és állatvilág, s természetesen az ember előtt is a szabad vándorlási irány Alaszka jégmentes területeiről a kontinens déli részébe. A régészeti adatok szerint az ember valóban ezen a jégmentes folyosón vándorolt át, s a még mindig gleccserekek borított Kanadai-pajzsot, valamint a hegyvidékeket nem foglalta el.

A jégmentes folyosón átjutó őslakók a Clovis kultúrához tartoztak, s első megjelenésüket a radiokarbon-adatok alapján 11 500 év körüire datálják. Valószínűleg a területen még élő jégkorszaki nagyvadakat, elsősorban a mamutot vadászva jutottak egyre délre. Erre mutatnak a régészeti lelőhelyeken megtalált, kőszerszűvel vágott és karcolt, mintázott csontok, valamint az, hogy 11 000 évvel ezelőtt a

Paleoindiánok, eszkimók és aleutok beáramlása Észak-Amerikába

Merengés a múlt fölött. Indiánsír feltárás

mamut teljesen kihalt az amerikai kontinensről. Nagyon valószínű, hogy az ősi indiánok úgy élték túl a hideg teleket, hogy a nagyvadak húsát fagyasztották és tárolták. A mamut egykori elterjedése (a Clovis kultúrával együtt) a jégmentes folyosótól a Sziklás-hegység É-D-i lefutását követve egészen Közép-Amerikáig követhető, ami azt jelenti, hogy 11 000 évvel ezelőtt a mamutvadász paleoindiánok csaknem Dél-Amerikáig eljuthattak. Részen ugyanazzen a területen, valamint a Nagy Síkságon a későbbiekben a mamutvadászokat felváltották a bölényvadászatra specializálódott indián csoportok.

Dél-Amerika meghódítása

Dél-Amerikát az első emberek Észak-Amerika felől, szárazföldi úton foglalták el. A Panama-szoroson átkelve három vándorlási útvonaluk lehetett. Az egyik délre a csendes-óceáni partszegé-

lyen, a másik Brazília északi részén, míg a harmadik Amazóniába vezetett. A legidősebb megbízható adat az ember első megjelenésére 17 000 éves és Brazília területéről származik. Innen legalább három csoport ágazott el Brazília középső és déli területére 11 000 és 8000 év között. Ezt az ún. Itaparica szétágazást délebbre 6000–8000 év között egy további is követte. Az első dél-amerikaiak embertani felépítéséről aránylag keveset tudunk. A dél-brazíliai hegyvidéki indiánoknak megnyúlt fejformájuk, keskeny orruk és nagyobb szemüregük volt, szemben a brazíliai tengerparti népekkel. A brazíliai ősin-diánok átlagos magassága a férfiaknál 1,61 m, a testsúlyuk 57 kg volt, a nőknél a testmagasság 1,50 m, a testsúly pedig 50 kg lehetett.

Felvetődött a kérdés, hogy a hosszú dél-amerikai vándorlás alatt történt-e valamilyen trendszerű antropológiai változás. Az eddigi vizsgálatok azt mutatják, hogy a nagy földrajzi távolságok ellenére az ősi és a ma is élő indiánok között ilyen változásokat nem lehet kimutatni. A test fizikai felépítésében, a genetikai jellegekben és a nyelvi különbségekben az elszigetelt, párhuzamos fejlődés valósult meg. A régészeti leletek sokszínűsége és az embertani jellegek nagyfokú hasonlósága látszólag ellentmondásban van egymással. Ezt csak oly módon lehet feloldani, ha feltételezzük, hogy a dél-amerikai őslakók fizikai felépítése és szociális viselkedése eltérő sebességgel, igen különböző módon fejlődött, alakult át.

Ugyancsak ellentmondás van a dél-amerikai őslakók első megjelenése (17 000 éve) és a legidősebb észak-amerikai indiánok elterjedése (15 000–11 000 év) között. Az első feltevés nyilvánvalóan az, hogy a dél-amerikai kor meghatározások rosszak, amint azt jó néhány észak-amerikai leletnél is tapasztalták. Legvalószínűbb, hogy még nem ismerünk elég régészeti és embertani lelőhelyet Dél-Amerikából.

A szakemberek egyben mindenképpen egyetértenek: semmilyen tudományos alapja nincs annak az elképzelésnek, hogy Dél-Amerikát a Csendes-óceán felől a protopolinéziaiak népesítették volna be.

Most, 500 évvel Amerika újrafelfedezése után ne csak a Kolumbusz által tévedésből indiánoknak nevezett őslakókra, hanem az amerikai kontinens, az Újvilág 11 000 éves évfordulójára is gondoljunk. Az első „indiánok” megjelenésükkel ugyanolyan környezeti pusztítást okoztak, mint amilyet az első európaiakat követően a modern ember is véghezvitt a megváltozott környezetű Újvilágban.

ERDÖDY JÁNOS: Így élt Kolumbusz, II. kiadás, Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1992 – VERESÉGYHÁZI BÉLA: Amerika felfedezése (1492–1600), Kisenciklopédia, Primo Kiadó Budapest, 1992.

Bizonyára nem lehet majd eléggé tartalmasan, a jelentőségéhez méltóan ünnepelni ennek a különlegesen emberiségformáló jelenségnek az évfordulóját. Hogy ne csak a föld- és néprajzos, valamint történész szakemberek, hanem a tudásra, a felfedezés kalandjára és az emberi jellem próbájára kíváncsi fiatalok is sok kérdésre választ kapjanak, örömdetes e két kötet megjelenése – Erdődy János 1978-ban publikált kötetének új kiadása – az újjáéledő Móra Könyvkiadó igen dicséretes vállalkozása. Kellemes volt viszontlátni Erdődy könnyen olvasható, mégis igényes és tartalmas szövege mellett, a fantázia-mozgató, mégis a realitás felé kalauzoló illusztrációkat. Kár, hogy e látnivalók jó része értő magyarázat híján még rejtve marad. Gyanúnk ugyanis, hogy a régi metszetek és térképek szövegében nem mindenki fogja a figyelem felhívása nélkül a mélyebb tartalmat felfedezni. A szerző három új oldalnyi kiegészítése többek között a geoid műholdas lapultság-meghatározásának említésére is vállalkozik.

Erdődy regényes feldolgozását jól kiegészíti – bár önmagában is érdekes vállalkozás – Veresegyházi Béla kislexikona. Szinte bámulatos, hogy mi minden fér a mintegy száz nyomtatott oldalra: 63 szövegek közti fekete-fehér ábra, Guman Poma de Ayala egy szerre modern és primitív korabeli metszeteitől tengerészeti műszerek, hajótervjázok, valamint portrék, festmények és térképek reprodukcióiig, hogy csak az illusztrációkat említsük. Bár olvastunk magyar vonatkozásról, Budai Parmenius István utazásáról a lexikonban, Regiomontanusról láttunk képet Erdődy kötetében, talán mindketten méltathatták volna az ő szellemi hozzájárulását, a tetszőleges időpont-ra megadott Nap–Hold-pozícióból földrajzi helymeghatározást lehetővé tevő eljárását, amit Kolumbusz, mint kora jól képzett tengerésze, használt is.

Jó szívvel, melegen ajánljuk a két kötet forgatását, a szórakozás mellett élvezettel köt majd ismeretséget a tudomány és a történelem sok eseményével az olvasó.

A * I.

